

и «Вера и жизнь».

Ключевые слова: редактор, Черниговская епархия, «Черниговские епархиальные известия», «Вера и жизнь».

Blakytyni M.M. Biographical material about the editors of the journals «Chernigov diocesan news» and «Faith and Life»

The article presents biographical information about the journal editors of the «Chernihiv diocesan news» and «Faith and Life».

Key words: Editor, Chernigov diocese, «Chernigov diocesan news», «Faith and Life».

23.03.2011 р.

УДК 9.82.39

Л.Г. Рева

ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ПАВЛА МИКОЛАЙОВИЧА ПОПОВА – ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦЯ, ФОЛЬКЛОРИСТА, КНИГОЗНАВЦЯ, БІБЛОГРАФА

В статті робиться спроба простежити життєвий і творчий шлях П. Попова – літературознавця, фольклориста, книгознавця, бібліографа. Український учений зробив помітний внесок в українську культуру на перетині ХІХ – ХХ ст. Не оминув він і згубного впливу марксистсько-ленінської ідеології, розвінчуючи «націоналістичні» концепції М. Грушевського в питаннях літературознавства і фольклористики. Автор робить спробу об'єктивно оцінити постать П. Попова на тлі світового літературного процесу.

Ключові слова: П. Попов, літературні пам'ятки, літературознавство, бібліографія, книгознавство.

Українська культура, літературознавство переживають сьогодні ідеологічні та естетичні трансформаційні процеси, тому актуальним у цьому контексті є звернення до творчості Павла Миколайовича Попова – літературознавця, фольклориста, книгознавця, бібліографа, який прагнув на сучасному рівні розкрити невичерпні можливості філософського осмислення минулого, значення і досвід якого зафіксовані в рідкісних пам'ятках. На практиці учений показав, що давня література залишається для наступних поколінь вічно живою спадщиною, і до неї потрібен лише історичний підхід. У науковій діяльності П. Попов не обмежувався відкриттям інкунабулів та інших рідкісних раритетів, а й заглиблювався в долі канонізованих класиків – Г. Сковороди, Т. Шевченка, привідкриваючи завісу над окремими невідомими сторінками їх життя та творчого шляху. На жаль, в нашому літературознавстві після смерті ученого, як нам здається, не з'явилося жодної публікації про нього.

Українське літературознавство у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. розвивалось у досить складних соціально-економічних і політичних умовах.

Передові діячі літературознавства цього періоду М.І. Петров, М.Ф. Сумцов, В.М. Перетц, ставши першими академіками новоствореної у 1918 р. Академії наук України, та ряд інших учених активно включились у дослідження літературних раритетів. Великий внесок у висвітлення давнього українського письменства зробили видатні учені-філологи О.І. Білецький, Л.А. Булаховський, М.К. Гудзій, С.І. Маслов, П.М. Попов.

Павло Миколайович Попов – непересічна постать в українській літературі – народився на перетині ХІХ – ХХ ст. 29(16) липня 1890 р. в с. Миколаївці, нині Сумської обл. За півстоліття невтомної діяльності він написав і опублікував понад 200 наукових праць – монографій, учбових посібників і теоретичних статей, присвячених різноманітним питанням історії української літератури, фольклористики, мовознавства, мистецтвознавства, бібліології та бібліографії.

1916 року учений закінчив Київський університет. З 1920 р. він – на науковій роботі в системі Академії наук України. З червня 1923 р. П.М. Попов працював старшим науковим співробітником АН України, а також завідував відділом писемності і друку Лаврського музею та Портретною галереєю Київського державного культурно-історичного заповідника. У відділі писемності і друку, створеному як основі для майбутнього Українського республіканського музею книги, за його ініціативою було зібрано близько 24000 цінних експонатів з історії рукописної та друкованої книги, графіки (особливо – гравюри), книжково-видавничої справи в Україні.

У 1929 р. П.М. Попов був обраний завідувачем відділу рукописів Державної публічної бібліотеки УРСР (нині – Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського). Тут він працював до 1934 р., докорінно реорганізуючи відділ, згрупувавши в окремий підрозділ величезну кількість цінних рукописних пам'яток, починаючи від ассіров-вавілонських клинописних глиняних таблиць, що виникли понад 5 тис. років тому, єгипетських папірусів, старогрецьких палімпсестів IV-V ст. н. е., пергаментних «Київських глаголичних листків» IX-X ст. н. е. – найдавнішої рукописної пам'ятки всього слов'янства, закінчуючи рукописами сучасних йому учених і письменників – разом до 250 тис. одиниць зберігання.

22 лютого 1939 р. П.М. Попова було обрано членом-кореспондентом АН УРСР, а 15 липня цього ж року – членом Спілки радянських письменників.

Під час Другої світової війни П.М. Попов евакуювався до Уфи, де він не припиняв своєї активної наукової діяльності, видавши збірник «Українці в Башкирії» (фольклор, побут, мова).

П.М. Попов одним із перших почав вивчати *graffiti* – написи на стінах Києво-Софійського

музею-собору, зроблені численними відвідувачами протягом майже 900 років. Ці записи, що мають світове значення, досліджувалися М.К. Грунським та іншими ученими [1].

Учений залишив вагому наукову спадщину з питань початку друкарства в Україні, опираючись на досвід попередників, на фундаментальні праці польських учених [2], оскільки на землях Кракова Ш. Фіоль видрукував перші слов'янські книги, призначені для українського населення, з українською лексикою. П. Попов на українському книгознавчому ґрунті створив синтетичні оригінальні розвідки, які стали золотим фондом книгознавчої науки. Так, до відзначення 350-річчя українського книгодрукування (1924) він написав кілька праць з історії книги – слов'янської та української: «Початки друкарства у слов'ян» (1924)», «Слов'янські інкунабули київських бібліотек» (1924), «Друкарство, його початок і поширення в Європі: XV–XVI вв.» (1925), (перероблені і доповнені опубліковані у 1958 і 1959 роках). Остання стаття вміщувала найновіші на той час дані західноєвропейської науки з історії книги та друкарства. За словами ученого, це був «єдиний виклад українською мовою історії походження і розвитку письменства та друкарства в Європі, зокрема у слов'ян» [3, 6]. І хоча перша спроба дослідження історії початкового періоду друкарства всієї України належить М. Максимовичу [4, 661-716], праці В. Перетца, І. Свенціцького, С. Маслова, М. Гудзія, О. Білецького, І. Огієнка, що з'явилися в цей час, у доповненні з працями П. Попова, стали фундаментом книгознавчої справи в Україні (5). Продовжуючи справу П. Попова, сучасне книгознавство поповнилося новими відкриттями щодо його витоків [6].

Поруч із дослідженнями питань історії книгодрукування, зростає інтерес учених до мистецького оформлення книги [7].

Після ювілею УНІК видав збірник досліджень «Українська книга XVI – XVII – XVIII ст.», куди увійшли розвідки Пилипа Клименка про Острозький кириличний шрифт, Миколи Макаренка про художнє оформлення стародруків.

П. Попов уклав два випуски «Матеріалів для словника українських граверів» (1926, 1927) [8], де зареєстровані прізвища та монограми майстрів книжкової графіки. 1927 року були опубліковані «Ксилографічні дошки Лаврського музею» [9]. Ці праці стали одними з перших студій мистецького оздоблення давньої книги, які продовжили сучасні дослідники [10].

П.М. Попов був невтомним першовідкривачем літературних пам'яток. Він проводив спеціальні описи невідомих та маловідомих рукописних збірок і стародруків Курська і Смоленська, підготував і видав невідомі і маловідомі твори І. Галятовського (1915), М. Смотрицького (1923), київську поетику

викладача Могиланської академії Гедеона Сломинського (1923), «Панегірик Крщоновича Лазарю Барановичу, невідоме чернігівське видання 80-х років XVII в.» (1927), російську драму «Иуди́фь» (1936), ряд віршів бурлескно-пародійного характеру, написаних з приводу війни 1812 р., виявив і підготував до друку невідомі пам'ятки українського полемічного письменства в дусі й стилі І. Вишенського, які публіковані у монографії «Боротьба з Ватиканом в українській полемічній літературі кінця XVI – початку XVII ст.», працював над дослідженням «Замітки до історії українського письменства XVII – XVIII вв.» (1923). 1965 року у ґрунтовному виданні «Книга і друкарство на Україні» опубліковано цю працю П.М. Попова під назвою «Осередки книгодрукування на сході України: XVII – XVIII ст.».

Поруч зі студіями, присвяченими історії книгодрукування в Україні, іншим проблемам книгознавства та бібліографії, П. Попову належить чималий доробок літературознавчих праць. В колі його досліджень – фольклор і різні питання історії української літератури. Особливу увагу науковець надавав дослідженню українського фольклору. Ще до війни він склав картотеку українських фольклористів. Лекції з фольклору дослідник виклав у двотомнику «Українська народна поетична творчість» (1958) Його перу належить цінний розділ до цієї книги – «Розвиток української фольклористики. Зародки вивчення староруської і української народної поетичної творчості з найдавніших часів до початку XIX ст.». У 1941 р. ним підготовлено хрестоматію з української народної творчості для вузів, частково видану у Львові, а частково знищену під час війни.

Ряд статей учений присвятив пам'ятці XII ст. «Слову о полку Ігоревім»: «Шевченко і «Слово о полку Ігоревім» (1937), «Слово о полку Ігоревім» в образотворчому мистецтві» (1938) тощо [11].

Книгознавця цікавила і постать Г. Сковороди. 1939 року, з нагоди 145-річчя від дня смерті українського Сократа, він виступив з доповіддю «Літературна творчість Г.С. Сковороди», а пізніше опублікував наступні матеріали: «Неопублікований лист Г.С. Сковороди» (1939), «Народний письменник-філософ Г.С. Сковорода і його портрети» (1940). Дослідження творчості Г. Сковороди учений продовжив і у роки Другої світової війни, і в повоєнний період [12, 351-366]. Восени 1942 р. в Уфі відзначалося 220-річчя від дня народження Г.С. Сковороди. Тут П.М. Попов виголосив доповідь «Г.С. Сковорода і українська література» (увійшла до збірника «Г. Сковорода: 1722-1942» (1943). А в післявоєнні роки він опублікував ряд нових, невідомих текстів Г. Сковороди. Цикл досліджень був об'єднаний у фундаментальну працю «Григорій Сковорода. Життя і творчість. Нарис» (1960).

У післявоєнний час П. Попов продовжував

студії, присвячені М. Максимовичу. Він розшукав і опублікував у 1947 р. частину фольклорно-етнографічної монографії М. Максимовича «Дні і місяці українського селянина». До 150-річчя від дня народження М. Максимовича П.М. Попов написав розвідку про його життя і творчість, виголосивши її на пленарному засіданні Київського університету (1959). Ця доповідь стала вступом до книги «М.А. Максимович, первый ректор Киевского университета (1804-1873). Биобиблиография».

Значне місце в науковій спадщині ученого займає вивчення творчості Тараса Шевченка. І в довоєнний, і післявоєнний періоди П.М. Попов бере участь у текстологічній підготовці академічного видання «Повне зібрання творів Т. Шевченка в 10-ти томах» (III, IV, V, VI томи). На наукових Шевченківських конференціях він виступав з доповідями «Шевченко і народна творчість» (1952), «Шевченко і російська народна поезія» (1955), «Шевченко і наука його часу» (1962). На маловідомому матеріалі побудовані статті П.М. Попова «Ще одна прижиттєва публікація твору Т. Шевченка» (1957), «Из раннего творчества Шевченко-художника» (1960), «До питання про Т. Шевченка як художника-літографа» (1963) тощо.

До 125-річчя від дня народження Т. Шевченка університетський гурток разом із вченими Інституту фольклору АН УРСР видали книгу за редакцією П. Попова «Т. Шевченко в народній творчості» (1940). 1960 року було опубліковано збірник «Наши, списанные с натуры русскими» і участь у ньому Т. Шевченка». Також П. Попов редагував книгу «Народ і Шевченко» (1963), докладно розробив тему «Т.Г. Шевченко і Київський університет». У 1964 р. всі його матеріали з цієї теми видано окремою книгою «Т.Г. Шевченко і Київський університет» [13, 133].

П.М. Попов поєднував наукову і педагогічну роботу. Упродовж 1934-1935 рр. він працював у Київському державному університеті на посаді професора кафедри історії української літератури, де, окрім давньої української літератури (до кінця XVIII ст.), українського і російського фольклору, викладав ще й палеографію, латинську мову, спецкурси «Українська драма XVII – XVIII ст.», «Українська література XVIII ст.», «Радянський фольклор», був організатором літературознавчого та фольклористичного гуртків. Протягом 1935-1940 рр. учений викладав давню українську літературу, український та російський фольклор у Київському педагогічному інституті, керував першими студентськими фольклорними експедиціями.

П.М. Попов розробляв програми з історії давньої української літератури та української народнопоетичної творчості. Програма з давньої української літератури лягла в основу проспекту курсу історії української літератури від найдавніших часів – до XVIII ст., складеного

П.М. Поповим разом з О.І. Білецьким (1938). Його програма «Історія давньої української літератури» витримала 14 видань, а останнє, у 1972 р., лягло в основу підручника М.С. Грицаця, В.Л. Микитася та Ф.Я. Шолома «Давня українська література» (К., 1978) [14].

На жаль, не оминули творчість П.М. Попова і наслідки марксистсько-ленінського учення, його згубного впливу на науку, проте вони не стали в його творчості домінуючими, хоча він і написав критичний виступ «Проти буржуазно-націоналістичної концепції «Історії української літератури» М. Грушевського», який був заслуханий 9 березня 1932 на засіданні Історико-філологічного відділу АН України, де П. Попов розвінчує «націоналістичні» концепції М. Грушевського в питаннях літературознавства і фольклористики [15, 7-8].

М. Грушевський – творець першої фундаментальної синтези історії українського народу, опертої на оригінальній схемі східноєвропейського історичного процесу, що поривала з експансіоністськими тенденціями російських істориків. Він започаткував, методологічно обґрунтував та організаційно оформив низку напрямків української гуманітарної науки XX ст. Але, незважаючи на таку загальноновизнану високу оцінку спадщини великого українця, «до цього часу практично відсутні цілісні нариси його біографії європейськими мовами, котрі б узагальнювали ті надзвичайно активні грушевськознавчі пошуки, що були проведені в минулому та на початку нашого століття» [16, 5]. Складається парадоксальна ситуація – в першій половині XX ст. в Європі з'являлося більше публікацій про М. Грушевського, аніж у наш час, коли можна у всій повноті розповісти про раніше замовчувані або малознані сторінки його біографії [16, 5-6]. Невідомо, чи мала ця «монографія» П. Попова якийсь вплив на долю М.С. Грушевського. В книгах, присвячених його життю даного періоду [17] про Павла Попова немає ніякої згадки.

Чим «жила» на той час історія світової літератури? У світі (1961) відбувається рік Карибської кризи, а перед цим С. Екзюпері з романом «Маленький принц» сповідує одну і ту ж мораль – мораль героїки людського духу і мораль відповідальності. Нехай ідеал – якась фікція, як та троянда, яку зміг з'їсти баран, проте маленький принц лишається вірним своїй моралі. Для французьких патріотів цей урок відданості був просто необхідним. Час опору сформував багатьох французьких письменників. Б. Брехт з його п'єсою «Матінка Кураж та її діти» (1939) у відповідь Ф. Вольфу, який 1933 р. емігрував до СРСР, щодо зміни кінцівки твору, відповів: «Поки маси – це об'єкт політики, жертви нічому не навчаться. Доля для них – рок, фатум, а не досвід, і розуміють вони історичний зміст подій,

що відбуваються, не більше, ніж піддослідні кролики, на яких здійснюють біологічні експерименти»... Це є знаковим для свідомості не лише передвоєнної молоді, а, скоріше, повоєнної. І сліпота Кураж, – на думку Б. Брехта, – примушує прозріти читача.

Кінець 1950-х – початок 1960-х років – час гонки озброєнь у США, невпевненості у завтрашньому дні, особливо у молоді.

Події в світі, які не могли бути прихованими явищем, наклали свій вплив і на українське суспільство. 60-ті роки започаткувалися «відлигою», але процес тривав недовго і змінився репресіями проти незгідних до режиму. Роль опозиції, як не парадоксально, в Україні є до цього часу невивченою, так само, як і не претендують на повноту поодинокі біографічні довідники чи аналіз споминів-мемуарів колишніх вигнанців з великої літератури [18, 375]. Належно непоціновано і введення науково-обґрунтованої історії українського дисидентського руху в історії антикомуністичної опозиції в Україні, а також у світі, що є необхідною передумовою для розуміння механізмів радянського варіанту тоталітарної системи, і не лише в вузько національному його аспекті. Вважаємо, що з'явилися перші спроби, хоча і здобуткові, проте це лише початок великого шляху до пізнання самих себе на непростих голгофних чи постголгофних дорогах.

Подібний «світовимір» в історії не новий. Починаючи з часів Відродження XVII ст., коли література, врешті, повернулася до людини, уже тоді людина стала об'єктом історії. Вона мала всі, притаманні соціуму, якості: гумор, сатиру, критику, свідомість, самосвідомість, честь та гідність, відчуваючи потенційну силу свого особистого рішення, голосу. Але зараз, на відміну епохи Бароко, людина перестала боятися. Риси національного характеру українця формувалися протягом тисячоліть як універсалії. Двадцятиліття повоєнного часу, десятиліття по смерті одного з найбільших тиранів людства Й. Сталіна, виникнення літературознавчого шістдесятництва спричинило те, що уже в повітрі витало п'янке усвідомлення часу, простору і самих себе як повноважних творців історії. До цього додалося ще й те, що час системи, спрямований у не надто деталізоване «світле майбутнє», був лише деперсоналізованим кількісним часом, байдужим до потреб і проблем особистості, відчуженим від конкретного плину життя» [19, 69]. Співці поезії, найбільш точно відчуваючи добу, ототожнюючи поняття «час – доля», «доля – вибір», не могли та й не хотіли стояти осторонь самого життя: «Ти знаєш, що ти – людина», – декламував В. Симоненко. Майбутнє 60-х стало «ситуацією вибору» – рухомість і незаданість історичної перспективи, залежність її від конкретної людської дії кардинально змінили ставлення суспільства до свого майбутнього, яке спонукалося до поштовху інтелекту і сумління.

Теоретик вселенського песимізму А. Шопенгауер, передбачаючи людські негаразди, запитує себе і світ: «Так неже ж у настільки рідкісних і слабких слідах моралі заключається вся мета існування?». І коли «процес життя отримує відомий сенс і починає відповідати фактичному стану речей»..., «життя постане тоді як процес очищення» [20, 188]. В цей же час шістдесятники, тікаючи від проблем сьогодення, а то й просто співіснуючи поруч, вдавалися до підняття глибинних пластів української минувшини. В. Шевчук занурював українську прозу у барокові мандри, Г. Сивокінь досліджував «українську поетику» давньої доби тощо. З шістдесятниками повертається в літературу ідея її елітарності, до якої входив вимір солідарності: на тлі плебейства цей час породив лицарські почуття честі. Врешті, приходила пора морального оновлення суспільства. І тут доречно згадати Б. Брехта: нещасні ті нації, які потребують героя. В цьому вимірі – нещасні всі. Україна часів доносів, арештів, допитів також була країною честі, відданості і самопожертви. Шістдесятники внесли коректи і в саму систему вартостей – від екзистенціалістів. Як парадокс при цьому – генетична лінія європейської літератури добігала свого кінця. А з міркувань – свобода художника – ровесник мистецтва українська культура цю віковічну проблему карбує ще від Л. Барановича й до сьогодення. Зрідка подібні аналогії відбувалися у майстрів-західників. Українській літературі XVII ст. з цим важче, оскільки вона була несекуляризована, а звідтак і не могла мати того спектру естетичних пошуків, які здобула собі західна ще пізнього середньовіччя, упродовж до Ренесансу. Чи не цим пояснюється залюбленість ученого в перлини давньої літератури?

Помер Павло Миколайович Попов 4 квітня 1971 року і похований в м. Києві.

Посилання

1. Грунський М. Пам'ятки й питання давньослов'янської писемності. – Т.1-2, 1904-1905; Грунський М. Київські листки та Фрейзінгенські уривки. – К.: Друк. ВУАН, 1928. – 21 с. та ін; Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинько І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980; Киев: энц. справочник / Под ред. А.В. Кудрицкого. – Изд. 2. – К., 1985. – 760 с. [О граффити киевские. – С. 158-159]; Высоцкий С.А. Киевские граффити XI – XVII вв. – К., 1985; О скорбном бесчувствии и бесчувственной скорби // Collegium. – 1994. – №1 (3); Німчук В.В. Давньо-київські написи – пам'ятки літератури XI–XIII ст. // Писемність Київської Русі і становлення української літератури. – К., 1988; Давня історія України. – Т.2. – К., 1998.
2. Bandtkie J.S. Historia drukarń w krolewstwie Polskiem i Wielkiem Księstwie Litewskiem jako i w krajach zagranicznych, w których polskie dzieła wychodziły. – Т.1. – Krakow, 1826; Zubrzycki D. Historyczne badania o drukarniach rusko-słowiańskich w Galicyi. – Lwow, 1836 ю.
3. Попов П.М. Друкарство, його початок і поширення в Європі: XV-XVI вв. – К., 1925. – С. 6.
4. Вперше опублікована в 1849-1850 pp., передрукована в зібранні творів Максимовича: Максимович М. Собр. соч. – Т.3. – К., 1880. – С. 661-716.

5. Свенціцький І. Початки книгодрукування на землях України: В пам'ять 350-ліття першої друкованої книжки на Україні у Львові 1573-1574 р.: Із зразками друку і прикрас давньої книги України / Накладом наук. фундації Галиц. Митрополита А. Шептицького; Нац. музей у Львові. – Жовква: В печатні монастиря чина св. Василя Великого, 1924. – XXII, 85 с. – 498 зразків. (Маслов С. Друкарство на Україні в XVI – XVIII ст. // Бібліолог. вісті. – 1924. – №1-3. – С. 31-67; Огієнко І. Історія українського друкарства. – Л., 1925; перевид.: К.: Либідь, 1994; перевид.: К.: Наша культура і наука, 2007. – 535 с. / Упоряд., авт. передм. М. Тимошик.

6. Мацюк О.Я. Чи було книгодрукування на Україні до Івана Федорова // Архіви України. – 1968. – № 2. – Док. ЦДІА України у Львові, ф 684., оп.1, спр. 264, арк. 1-2; Запаско Я.П., Мацюк О.Я., Стасенко В.В. Початки українського друкарства. – Львів: Вид-во «Центр Європи», 2000. – 222 с.; Рева Л. Видання Швайпольта Фіоля у фондах відділу стародруків та рідкісних видань ЦНБ НАН України // Бібліотечний вісник. – 1994. – № 3. – С. 18-22; Ісаєвич Я.Д. Українське книгодрукування: витоки, розвиток, проблеми. – Львів: Ін-т укр-ва ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 520 с.: іл. [Про П.М. Попова. – С.22, 23, 26, 30, 31].

7. Грузинський А.С. Пересопницьке Євангеліє як пам'ятник мистецтва епохи Возродження в Южній Росії в XVI в. // Искусство. – 1911. – № 1; Макаренко М. Орнаментация української книжки XVI – XVII ст. / УНІК. – К., 1925. – 70 с.: іл.; Павлуцький Г. Історія українського орнаменту / З передм. М. Макаренка. – К.: Друк. АН, 1927.

8. Попов П.М. Матеріали для словника українських граверів // Укр. книга XVI ст. – XVII – XVIII ст. – К., 1926; Додаток // Бібліологічні вісті. – 1927. – № 3.

9. Попов П.М. Ксилографічні дошки Лаврського музею. – К., 1927.

10. Запаско Я.П. Мистецтво книги на Україні в XVI – XVIII ст. – Львів: Вид-во Львів. Ун-ту, 1971. – 308 с.; Запаско Я.П. Пам'ятки книжкового мистецтва. Українська рукописна книга. – Львів: Світ, 1995. – 480 с.: іл.; Запаско Я.П. Ошатність української рукописної книги / Укр. академія друкарства; Львів. академія мистецтв. – Львів: Фенікс, 1998. – 136 с.: іл.; Логвин Г.Н. З глибин. Давня книжкова мініатюра XI – XVIII ст. – К., 1974.

11. Білецький О.І., Сухобрус Г.С., Шолом Ф.Я. Попов Павло Миколайович. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 32 с.

12. Рева Л. Григорій Сковорода (1722-1794) – уродженець України, філософ світового рівня // Наукові записки: Збірник праць молодих вчених та аспірантів / Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. – Т. 19: У 2-х кн. Темат. вип.: «Джерела локальної історії: методи дослідження, проблеми інтерпретації, популяризації». – Кн. 1. – К., 2009. – 692 с.

13. Попов Павло Миколайович // Шевченківський словник: У 2 т. – Т.2. – К., 1978.

14. Грицай М.С., Микитась В.Л., Шолом Ф.Я. Давня українська література. – К.: Вища шк., 1978: [Про П.М. Попова. – С.3, 10, 125, 400, 404, 405].

15. Попов П.М. Проти буржуазно-націоналістичної концепції «Історії української літератури» М. Грушевського. – К., 1932.

16. Біографічні нариси видатних представників європейської культури: Михайло Грушевський (1866-1934) / Новацький Р., Тельвак В., Тельвак В. / Politechnica Opolska. – Opole, 2007.

17. Пристайко В., Шаповал Ю. Михайло Грушевський і ГПУ – НКВД. Трагічне десятиліття: 1924-1934. – К.: Україна, 1996. – 335 с. [16] арк.: іл.; Копиленко О.Л. Повернення М.С. Грушевського. – К.: Вид-во т-ва «Знання» України, 1991. – 48 с.; Шаповал Ю., Верба І. Михайло Грушевський. – К.: Видавн. Дім «Альтернативи», 2005. – 353 с.: іл.; Стрельський Г., Трубайчук А. Михайло Грушевський, його сподвижники й опоненти. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 192 с.; Верстюк В.Ф., Пиріг Р.Я. М.С. Грушевський: Коротка хроніка життя та діяльності. – К.: Либідь, 1996. – 144 с.

18. Біографічні нариси видатних представників

європейської культури: Михайло Грушевський (1866-1934) / Новацький Р., Тельвак В., Тельвак В. / Politechnica Opolska. – Opole, 2007. – 375 с.

19. Пахльовська О. Українські шістдесятники: філософія бунту // Сучасність. – 2000. – № 4. – С. 65-84.

20. Шопэнгауэр А. Идеи этики // Шопэнгауэр А. Избр. произв. – М.: Просвещение, 1992. – 479 с.

Рева Л.Г. Жизненный и творческий путь Павла Николаевича Попова – литературоведа, фольклориста, книговеда, библиографа

В статті робиться спроба прослідкувати життєвий і творчий шлях П. Попова — літературоведа, фольклориста, книговеда, бібліографа. Український учений зробив вагомий внесок в українську культуру на перехресті XIX – XX вв. Не уникнув він і шкідливого впливу марксистсько-ленінської ідеології, розвинувши “націоналістичні” концепції М. Грушевського в питаннях літературознавства і фольклористики. Автор робить спробу об'єктивно оцінити фігуру П. Попова на фоні світового літературного процесу.

Ключевые слова: П. Попов, літературні пам'ятники, літературознавство, бібліографія, книгознавство.

Reva L.H. Biographical and creative way by Pavlo Popov – is a literary man, folklorist, bookknown man and bibliographer

In article make a trial to investigate the vital and creative way by P. Popov – literature's man, folklorist, booker and bibliographer. Ukrainian scientific made ponderable donation into Ukrainian culture upon border XIX – XX century. He not to avoid for pernicious influence of marxism-leninism's ideology, to unmarry the nationalisys's conception for M. Hrushevsky in literature's and folklore's questions. The author make a trial to appraise P. Popov's figure upon the ground of world literature's process.

Key words: P. Popov, the literature rarities, the science of literature, bibliography, the science of book.

25.02.2011 p.

УДК 39(477)

Н.Ф. Визір

ЕТНОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ЗАРЕЦЬКОГО В УКРАЇНІ

Стаття вміщує матеріали про етнографічну діяльність відомого українського керамолога, археолога, колекціонера, музеолога, краєзнавця, фотографа Івана Зарецького в Україні. Висвітлено його участь у формуванні етнографічних колекцій музеїв Полтави й Санкт-Петербурга. Означено його внесок у збереження культурної спадщини українського народу.

Ключові слова: Іван Зарецький, етнографічна колекція, гончарство.

На кінець XIX ст. в Україні прослідковується розгортання етнографічних досліджень українського народу. Етнографи фахово намагаються вивчати матеріальну й духовну культуру українців. Серед тих діячів, які зробили вагомий внесок у збереження культурної спадщини українського народу, чільне місце посідає постать Івана Зарецького (1857-1936) – українського археолога, краєзнавця, керамолога,